

TIETEEN ROOLI KORONAKRIISISSÄ

Seuraavat viisi kirjoitusta juontuvat keskustelutilaisuudesta, jonka Tieteenfilosofian kansalliskomitea järjesti yhdessä Suomalaisen Tiedeakatemian, Yhteiskuntatieteen filosofian tutkimusyksikön TINTin sekä Helsingin yliopiston käytännöllisen ja teoreettisen filosofian kanssa. Helsingin yliopiston Tiedekulmassa 21.9.2020 pidetyn paneelikeskustelun puheenjohtajana toimi Uskali Mäki.

PÖYTÄ ON KATETTU TIETEENFILOSOFIALLE

USKALI MÄKI

Kun puhumme koronakriisistä, emme puhu vain mikrobiologiasta, virologiasta, epidemiologiasta, sairauksista ja kuolemasta. Puhumme myös ekologiasta, psykologiasta, sosiaalisista suhteista, talouden rakenteista, elämäntavasta, sivilisaatiomme perusarvoista, politiikasta. Emmekä puhu – tai ainakaan meidän ei tulisi pelkäästään puhua – niistä erikseen, vaan toisiinsa kietoutuneiden ainesten mutkikkaana kimpuna. Kun siis asetamme kysymyksiä tieteestä suhteessa koronakriisiin, emme voi käsitellä tiedettä abstraktisti ja yleisesti, vaan meidän tulee kiinnittää huomio siihen tutkimusalojen laajaan kirjoon, kokeellisista luonnontieteistä yhteiskuntatieteellisiin ja humanistisiin tutkimusaloihin, jotka nyt on sysätty liikekannalle, ennakkoon varoittamatta.

Keskustelumme otsikossa on kolmaskin elementti, rooli. Tieteellä on koronakriisissä useampia rooleja. Erityisen korostunut on ollut tieteen rooli päätöksenteon tukena, relevantin informaation saattamisessa yhteiskunnan toiminnoista vastaavien päättäjien käyttöön. Tieteellä on tärkeä rooli myös ymmärryksen tuottajana kansalaisten keskuudessa. Nämä kaksi roolia kietoutuvat toisiinsa sikäli, että demokraattisissa yhteiskunnissa päätöksenteon on oltava sisällöltään riittävän

yleisesti hyväksyttävää, ja tämä ehto täyttyy helpommin, jos kansalaiset ymmärtävät, mihin päätökset perustuvat.

Pöytä on katettu tieteenfilosofialle. Ilma on sakeana spontaania tieteenfilosofiaa, tieteen luonnetta ja luotettavuutta pohtivaa ajattelua ja puhetta. Sitä tuottavat monien alojen tutkijat, toimittajat, virkamiehet, poliitikot ja kansalaiset. Seuraavassa muutama poiminto kiperimmistä teemoista.

Koronakriisi on kompleksinen ja nopeasti muuttuva systeemisten keskinäisriippuvuuksien muovaama voimien ja ilmiöiden kimara. Millään yksittäisellä tieteenalalla ei ole tarjota tätä kokonaisuutta koskevaa tieteellistä asiantuntemusta. Kukin katsoo kokonaisuutta omasta kuvakulmastaan ja näkee siinä ne aspektit, joita oman tutkimusalan käsitteet ja menetelmät valaisevat. Olisi pidemmän päälle suorastaan vaarallista tukeutua pelkäästään yhden tai muutaman tutkimusalan – vaikkapa virologian ja taloustieteen – kapeisiin valotuksiin ja jättää muut huomiotta. Kokonaiskuvaa kokonaisilmiöstä voidaan onnistuneesti tavoitella vain monien alojen yhteistyön avulla. Tieteidenvälinen kanssakäyminen on tunnetusti usein kovin vaikeaa, varsinkin kun alat ovat hyvin erilaisia. Tämänkin osalta kuuluu kutsu tieteenfilosofialle, jolla on edellytyksiä toimia tulkkina ja sovittelijana erilaisten tutkimusalojen näkökulmien ja tutkimuskulttuurien välillä. Oikein viritetyllä tieteenfilosofialla tulisi olla pysyvä paikka monitieteisissä asiantuntijapaneeleissa.

Epävarmuus ja sen hallinta ovat tieteen arki-

päivää, mutta tilanne käy vähemmän arkiseksi, kun on kohdattava koronakriisin kaltainen uusi, nopeasti muuttuva, hyvin kompleksinen ja sisäisesti jännitteinen biologis-poliittinen mammutti. Osa epävarmuuksista juontuu tutkimuskohteen mutkikkuudesta ja sisäisestä jännitteisyydestä, hankalasta ennustettavuudesta ja vaikeuksista sovittaa yhteen eri tutkimusalojen näkökulmia. Toinen osa epävarmuuksista juontuu siitä, että päällä on poikkeuksellisen paha yhteiskunnallinen kriisi, jonka hallinta edellyttää päättäjiltä nopeaa toimintaa. Tieteen tavanomaiset epävarmuuden hallintakeinot ja laaduntarkkailumekanismit horjuvat, kun koronatutkijat joukolla kiirehtivät julkistamaan alustavia tuloksiaan, joihin liittyviä epävarmuuksia media ja päättäjät eivät hevin kykene arvioimaan. Vertaisarvioinnin ja kriittisen debatin osuus jäävät vähälle, kun tehdään pikatiedettä paineen alla. Tieteen auktoriteettia on näissä oloissa tavalista vaikeampi puolustaa.

Tieteenfilosofiassa on viime aikoina paljon tutkittu luottamuksen asemaa tieteessä. Koronakriisi korostaa teemaa. Luottamusta tarvitaan joka kolkassa: koronatutkijan ja datan tuottajan välillä; epidemiologin, ekologin, käyttäytymistieteilijän ja taloustieteilijän välillä; päätöksentekijöiden, tutkijoiden ja tiedejärjestelmän välillä; kansalaisten ja tieteen välillä; kansalaisten ja päätöksentekijöiden välillä. Tätä luottamuksen verkostoa horjuttavat kaikenlainen huuhaa, salaliittouskomukset ja vaihtoehdotiset faktat. Näiden torjumiseksi on käytettävä tehokkaita käsitteitä, jotka kertovat siitä, mihin luottamus perustuu ja mitä luottamus edellyttää. Luottamus tieteeseen ei edellytä sokeaa uskoa.

Useimpien maiden päättäjät – näyttäviäkin poikkeuksia on – ilmoittavat tukeutuvansa tieteeseen koronapolitiikassaan. Silti ne noudattavat osin erilaisia strategioita ja onnistuvat tai epäonnistuvat tehtävässä eri tavoin. Tämä muistuttaa siitä, että tieteen ja päätöksenteon suhde on kaikkea muuta kuin yksioikoinen. Suhdetta välittää monipolvinen prosessien, mekanismien ja reunaehtoien joukko, ja nämä eivät ole vakioita maasta ja tilanteesta toiseen. Niihin kuuluvat tiede itse, tuo hyvin moninainen, monimutkainen ja herkkä järjestelmä; välityskanavat, joiden kautta tieteen tulokset tulevat tai jäävät tulematta käyttöön päätöksenteossa; päätöksenteon mekanismit ja niiden

toimintaan vaikuttavat oheismekanismit – hallinnolliset rakenteet, politiikan kulttuurit ym.; ja yhteiskunnallinen taustakonteksti, mm. tavat, arvot, mentaliteetit, luottamuksen ilmapiiri, kansalaisten valistuneisuus ja suhtautuminen tietoon, valtarakenteet, talouden rakenteet, lainsäädäntö, terveydenhoitojärjestelmä, tilastotoimi, kansalaisten toimeentuloturva, eriarvoisuuden aste jne. (nämä vaikuttavat taudin kulkuun ja sitä ehkäisevien toimien tehokkuuteen ja mahdollisesti hyvinkin massiivisiin ei-aiottuihin sivuvaikutuksiin). Tämä taustakonteksti vaihtelee suuresti maiden välillä, ja siksi monet kriitikot suhtautuvat kielteisesti liian yhdenmukaistettuihin ”yhden koon” strategiaan ohjeisiin eri kehitysvaiheissa oleville maille. Kaikessa tässä on tiedeneuvonnan järkevälle organisoinnille haastetta kerrakseen.

Tieteeltä edellytetään kestävyyttä, jotta se olisi horjumatta hyödyksi kriisin oloissa. Kestävyys edellyttää kunnollisen resurssoinnin lisäksi jalostunutta ymmärrystä tieteen luonteesta ja paikasta yhteiskunnassa.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian emeritusprofessori ja Tieteenfilosofian kansalliskomitean puheenjohtaja.